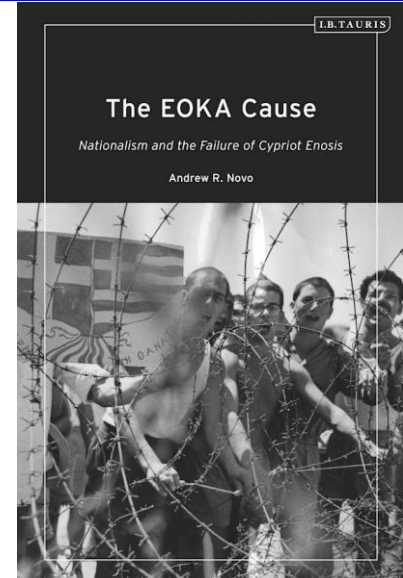

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Andrew R. Novo, *The EOKA Cause: Nationalism and the Failure of Cypriot Enosis*

(London, New York: I.B. TAURIS, 2020)

Σπύρος Κατσούλας

Ο Andrew R. Novo είναι ιστορικός- διεθνολόγος και διδάσκει Στρατηγικές Σπουδές στο National Defense University, καθώς επίσης και στα πανεπιστήμια Johns Hopkins και Georgetown, ενώ δίνει δυναμικό παρόν στις δεξαμενές σκέψης της αμερικανικής πρωτεύουσας, όπως το Brookings Institution, το Atlantic Council και το European Institute of the Mediterranean. Γεννήθηκε στη Νέα Υόρκη το 1980 και σπούδασε ιστορία στο Πρίνστον και διεθνείς σχέσεις στην Οξφόρδη. Εξειδικεύεται στην αρχαία και τη σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία με ιδιαίτερη έμφαση στη Μεσόγειο και την Ελλάδα, ενώ κατέχει και την ελληνική γλώσσα. Πρόσφατα κυκλοφόρησαν δύο βιβλία του: το ένα σε συνεργασία με τον καθηγητή Jay M. Parker με θέμα τον Θουκυδίδη και το άλλο μια μονογραφία με θέμα τον Αγώνα της ΕΟΚΑ, το οποίο και παρουσιάζεται εδώ.

Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Novo ασχολείται με την Κύπρο. Η ενασχόλησή του ξεκίνησε ήδη κατά την εκπόνηση της διδακτορικής του διατριβής υπό την καθοδήγηση του περιφημου Βρετανού στρατιωτικού ιστορικού Σερ Χιού Στράχαν. Το πρώτο μισό της δεκαετίας του 2010 δημοσίευσε τέσσερα επιστημονικά άρθρα τα οποία πραγματεύονταν διάφορα επιμέρους ζητήματα του κυπριακού απελευθερωτικού αγώνα. Στη μονογραφία του ο Novo, επιχειρεί μια πιο σφαιρική ανάλυση καθώς ασχολείται με τους βαθύτερους λόγους της αποτυχίας της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, εξερευνώντας τις δυναμικές που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό τόσο της ελληνοκυπριακής πλειοψηφίας και της τουρκοκυπριακής μειονότητας όσο και της βρετανικής δύναμης, αλλά και τις σχέσεις μεταξύ των τριών πλευρών.

Η περίοδος του απελευθερωτικού αγώνα της Κύπρου (1955-1959) έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον της διεθνούς βιβλιογραφίας από πολύ νωρίς, σε σχετικά μεγάλο βαθμό και υπό πολλά και διάφορα πρίσματα. Αυτό δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει καθώς το ζήτημα της Κύπρου ήταν πολύ παραπάνω από μια περιφερειακή διένεξη: πέρα από μια αξιοσημείωτη περίπτωση ανταποικιακής εξέγερσης εναντίον της (ασθμαίνουσας)

βρετανικής αυτοκρατορίας, το ζήτημα της εθνικής αυτοδιάθεσης της «μικρής» Κύπρου τάραζε τις ισορροπίες μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων εν καιρώ Ψυχρού Πολέμου. Μπορεί εύλογα, λοιπόν, κάποιος να αναρωτηθεί τι χρειάζεται ακόμα μια μελέτη της ίδιας περιόδου και τί επιπλέον έχει να συνεισφέρει;

Ο Νονο προσφέρει, αφενός, μια χρήσιμη σύνθεση της παλαιότερης βιβλιογραφίας με δική του νεότερη έρευνα σε πρωτογενείς πηγές και, αφετέρου, μια περιεκτική ανάλυση με θεωρητικές και πρακτικές προεκτάσεις στο θέμα του ανταρτοπολέμου και των εθνοτικών συγκρούσεων. Από θεωρητική άποψη, ο Νονο εστιάζει στη σχέση μεταξύ πολιτικής δράσης, βίαιων μέσων και στρατηγικής αποτελεσματικότητας. Από ιστορική άποψη, το κυπριακό ζήτημα προσφέρεται ως μια εξαιρετική περιπτωσιολογική μελέτη, δεδομένου του πολυεπίπεδου και πολύπλοκου χαρακτήρα του.

Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα του βιβλίου είναι κατά πόσο τα βίαια μέσα της ΕΟΚΑ εξυπηρέτησαν τον πολιτικό σκοπό της *Ένωσης*. Συγκεκριμένα, ο Νονο αναλύει τις συνέπειες του ένοπλου χαρακτήρα του ενωτικού κινήματος στην εξέλιξη του κυπριακού ζητήματος. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, σ' αυτήν ακριβώς την περίοδο πρέπει να αναζητήσει κανείς τα αίτια που το κυπριακό ζήτημα παραμένει ακόμα άλυτο. Ο αναγκαστικός συμβιβασμός των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου με τον οποίο έκλεισε ο κύκλος βίας της ΕΟΚΑ οδήγησε σε μια δυσλειτουργική δημοκρατία και σ' έναν νέο κύκλο αστάθειας, με αποκορύφωμα την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974. Η διένεξη παραμένει παγωμένη μέχρι και σήμερα εξαιτίας της συνεχιζόμενης κατοχής του βόρειου τμήματος της Κύπρου από τις τουρκικές δυνάμεις και την αδυναμία εξεύρεσης μιας κοινά αποδεκτής λύσης παρά τις πολυάριθμες απόπειρες τις τελευταίες πέντε δεκαετίες. Η ματαιοπονία αυτή έχει προσδώσει στο κυπριακό ζήτημα τον χαρακτηρισμό «νεκροταφείο διπλωμάτων.»

Η μονογραφία βασίζεται σε πρωτογενείς πηγές και αρχειακή έρευνα στο Λονδίνο και τη Λευκωσία. Συγκεκριμένα, ο συγγραφέας αξιοποιεί πρόσφατα αποχαρακτηρισμένα βρετανικά αρχεία, γραπτές μαρτυρίες μελών της ΕΟΚΑ και το υλικό από συνεντεύξεις με πρόσωπα-κλειδιά. Μεταξύ αυτών είναι ο Γλαύκος Κληρίδης και ο Ραούφ Ντενκτάς, αλλά και ο Ανδρέας Αζίνας, στενός συνεργάτης του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και του Γεώργιου Γρίβα, ο Ρένος Κυριακίδης, ο περίφημος τομεάρχης «Ρωμανός» της ΕΟΚΑ, και ο Γιλμάζ Μπορά, επικεφαλής της τουρκοκυπριακής εξτρεμιστικής οργάνωσης ΤΜΤ.

Κεντρική θέση του συγγραφέα είναι ότι ο αγώνας της ΕΟΚΑ απέτυχε επειδή η ελληνοκυπριακή ηγεσία απέτυχε να εκτιμήσει σωστά το διεθνές και περιφερειακό περιβάλλον. Πρώτον, δεν υπολόγισε σωστά τους διεθνείς και περιφερειακούς περιορισμούς που καθόριζαν τη βρετανική εξωτερική πολιτική· δεύτερον, δεν έλαβε υπόψη της την έντονη αντίθεση της τουρκοκυπριακής μειονότητας στην πολιτική ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα· και τρίτον, υποτίμησε τον βαθμό αντίστασης που θα ύψωνε η Τουρκία και ταυτόχρονα υπερεκτίμησε τη στήριξη που θα προσέφερε η Ελλάδα. Η επιλογή της ελληνοκυπριακής ηγεσίας να επιδιώξει τον στόχο της *Ένωσης* καταφεύγοντας σε βίαια μέσα είχε ως αποτέλεσμα, αφενός, να προκαλέσει αλυσιδωτές εξωτερικές αντιδράσεις τις οποίες δεν ήταν επαρκώς προετοιμασμένη να αντιμετωπίσει, και αφετέρου, να χάσει το έρεισμά της εντός της ελληνοκυπριακής κοινότητας καθώς ανέκυψαν έντονες διαφωνίες για τις τακτικές της ΕΟΚΑ. Με όρους στρατηγικής, αφενός η έλλειψη διεθνούς νομιμοποίησης λόγω των λεπτών ισορροπιών του Ψυχρού Πολέμου και αφετέρου η απώλεια της εσωτερικής νομιμοποίησης εξαιτίας των διαφωνιών που προέκυψαν επί των προτιμώμενων μέσων, απέβησαν μοιραίες για την επίτευξη του πολιτικού στόχου της *Ένωσης*.

Το βιβλίο αποτελείται από δέκα σύντομα και περιεκτικά κεφάλαια ακολουθώντας χρονολογική σειρά, αφού πρώτα ο συγγραφέας κάνει μια θεωρητική και ιστορική εισαγωγή στο θέμα. Σ' αυτήν ο Νονο σκιαγραφεί τις ιστορικές απαρχές και την ιδεολογική διαμόρφωση του κινήματος της *Ένωσης*, καθώς και τη φύση της βρετανικής αντίδρασης, τόσο σε στρατιωτικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, η οποία ουσιαστικά χαρακτηριζόταν από κυνικό πραγματισμό. Η επιτυχία ή η αποτυχία του κινήματος της *Ένωσης* κατέληξε, όπως ισχυρίζεται, να περιστρέφεται γύρω από την τελική έκβαση της μονομαχίας μεταξύ του ελληνικού και του τουρκικού εθνικισμού. Ενώ όμως η τουρκική πλευρά είχε σταθμίσει καλύτερα τους κινδύνους που είχε να αντιμετωπίσει, η ελληνική πλευρά υποτίμησε την αντίσταση που θα αντιμετώπιζε (18).

Στα δύο επόμενα κεφάλαια σκιαγραφείται η περίοδος μέχρι την έναρξη του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ. Στο δεύτερο κεφάλαιο, ο συγγραφέας ακολουθεί την πορεία της ριζοσπαστικοποίησης του κινήματος της *Ένωσης* από τα Οκτωβριανά του 1931 μέχρι την μεταπολεμική του αναζωπύρωση και τη βρετανική στρατηγική περιθωριοποίησης του ενωτικού κινήματος μέσω συνταγματικών μεταρρυθμίσεων. Στέκεται στην αποτυχία της Διασκεπτικής Συνέλευσης που ξεκίνησε στα τέλη του 1947 και την απόρριψη του σχεδίου συντάγματος του Λόρδου Γουίνστορ το 1948.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζει την αντιπαράθεση στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας μεταξύ των κομμουνιστών και της Εθναρχίας — δηλαδή μεταξύ του ΑΚΕΛ και της Ορθόδοξης Εκκλησίας — για τη μορφή, τις επιδιώξεις και τον χαρακτήρα του ενωτικού κινήματος. Χαρακτηριστικά αναλύει τον εσωτερικό διχασμό πίσω από το Ενωτικό δημοψήφισμα του Ιανουαρίου του 1950. Η αρχή του τέλους της προεπαναστατικής περιόδου γίνεται με το περιβόητο «ουδέποτε» του Υφυπουργού Αποικιών Χένρυ Χόπκινσον τον Ιούλιο του 1954 στη βρετανική Βουλή ως προς την πιθανότητα απόκτησης πλήρους ανεξαρτησίας από την Κύπρο και ολοκληρώνεται με την άδοξη κατάληξη της ελληνικής προσφυγής για εγγραφή του θέματος στην ημερήσια διάταξη της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ.

Τα επόμενα δύο κεφάλαια παρακολουθούν τη συνέχιση της πολιτικής μέσω της καταφυγής στα όπλα, ύστερα από την αποτυχία της διπλωματικής οδού. Το τέταρτο κεφάλαιο περιγράφει τη δημιουργία της ΕΟΚΑ και την ανάληψη της αρχηγίας από τον Γεώργιο Γρίβα, καθώς επίσης και τις διαφωνίες και την ένταση στις σχέσεις μεταξύ Μακαρίου και Γρίβα. Το κύριο θέμα του πέμπτου κεφαλαίου είναι η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου. Ο συγγραφέας στηλιτεύει τον βρετανικό κυνισμό για την προδιαγεγραμμένη αποτυχία της διάσκεψης και την αποτυχία πρόβλεψης των ανεξέλεγκτων συνεπειών της οδηγώντας στην πρώτη κρίση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις με τα Σεπτεμβριανά του 1955.

Μετά την αποτυχία της Τριμερούς Διάσκεψης ο Νονο στο έκτο κεφάλαιο περνάει στην αποτυχία των Διαπραγματεύσεων του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου με τον νέο Βρετανό κυβερνήτη Στρατάρχη Σερ Τζον Χάρντινγκ που διήρκεσαν από τον Οκτώβριο του 1955 έως τον Μάρτιο του 1956 και τελικά οδήγησαν στην εξορία του Μακαρίου και την κλιμάκωση της βίας. Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται μια ανάλυση της αποτυχημένης επιχείρησης αποκατάστασης της τάξης από τον Χάρντινγκ μέσω της διάλυσης της ΕΟΚΑ, παρουσιάζοντας τα γεγονότα από τον Μάρτιο του 1956 μέχρι την έξαρση της βίας τον «Μαύρο Νοέμβρη» του 1956. Ο Νονο στέκεται στην ιδιαίτερη θέση που καταλάμβανε η Κύπρος στους βρετανικούς υπολογισμούς εν μέσω της κρίσης Σουέζ το καλοκαίρι του 1956.

Τα τρία τελευταία κεφάλαια παρακολουθούν τις πολλαπλές ατελέσφορες προσπάθειες επίλυσης του ζητήματος μέχρι τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου. Την πάγια στρατηγική της Βρετανίας να διαπραγματεύεται την παραχώρηση ενός λειτουργικού Συντάγματος προς κατευνασμό της επιθυμίας της Ένωσης ανέλαβε να εφαρμόσει από τον Δεκέμβριο του 1956 ο λόρδος Ράντκλιφ. Ο Νονο περιγράφει την αναμενόμενη αποτυχία των προτάσεων Ράντκλιφ που ουσιαστικά αποτελούσαν μια επανάληψη των προηγούμενων χωρίς ουσιαστικές διαφοροποιήσεις και κατέρρευσαν υπό το φάσμα της απειλής διχοτόμησης των Τουρκοκυπρίων.

Στο ένατο κεφάλαιο παρουσιάζεται η προσπάθεια του τελευταίου Βρετανού κυβερνήτη Σερ Χιού Φουτ να αντιμετωπίσει τα πολλαπλά μέτωπα που είχαν εμφανιστεί με την παράλληλη έξαρση του αγώνα της ΕΟΚΑ και της ΤΜΤ, και από το καλοκαίρι του 1958 την έκρηξη της διακοινοτικής βίας με ευθύνη των Τουρκοκυπρίων, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει. Η εξιστόρηση του αγώνα της ΕΟΚΑ ολοκληρώνεται με τη «θανάτωση του ονείρου» της Ένωσης, όπως τιτλοφορείται το τελευταίο κεφάλαιο, και τον συμβιβασμό των τριών πλευρών στις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου το 1959.

Ως τελικό συμπέρασμα, ο Νονο επιμερίζει τις ευθύνες για την αποτυχημένη έκβαση του Αγώνα της Ένωσης στην υπέρμετρη φιλοδοξία του Μακαρίου, στην αδιαλλαξία του Γρίβα και των σκληροπυρηνικών υπερμάχων της Ένωσης, στη νωθρότητα και τον κυνισμό των Βρετανών, και τέλος στην απληστία των τουρκικών επιδιώξεων στην Κύπρο. Το βιβλίο του Νονο προσφέρει μια ισορροπημένη, τεκμηριωμένη και νηφάλια εξέταση των γεγονότων αποτελώντας έτσι μια χρήσιμη προσθήκη στη σχετική βιβλιογραφία για το κυπριακό ζήτημα, αλλά και στη μελέτη του ανταρτοπολέμου υπό το πρίσμα των στρατηγικών σπουδών.

Ο Σπύρος Κατσούλας είναι διεθνολόγος με ειδίκευση στη γεωπολιτική και τη στρατηγική ιστορία. Αποφοίτησε από το Πάντειο Πανεπιστήμιο και στη συνέχεια ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές και διδακτορικές του σπουδές στην Αγγλία. Είναι επιστημονικός συνεργάτης του Ι.ΔΙ.Σ, διαλέκτης στη Σ.ΕΘ.Α και αρχισυντάκτης του περιοδικού Στρατηγείν. Κυκλοφορεί στα αγγλικά το βιβλίο του The United States and Greek-Turkish Relations: The Guardian's Dilemma (Routledge, 2021). Δραστηριοποιείται, επίσης, στη μετάφραση βιβλίων διεθνολογικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά.